

Hoe 't Lutherde in Monnickendam.

L. Appel

De Gereformeerden hebben een haantje
de Lutherse een zwaantje
de Rooms hebben een kruisje
en de mennisten een houten huisje.

De toenwoordige Lutherse kerk op een zomerse dag.

Uit de collectie van de heer G. Bont

Dit jaar had ik de geschiedenis van de Lutherse gemeente als onderwerp gekozen om daar een artikel aan te wijden in 't jaarverslag van de Ver. Oud. Monnickendam over 1997.

Door de loop van de laatste jaren had ik daarover heel wat gegevens verzameld.

Vorig najaar, toen ik 'n bezoek bracht aan de Lutherse kerk op 't Zuideinde om daar het predikantentableau, dat vanaf 1636 gegevens bevat, te fotograferen, ontmoette ik de nieuwe predikante mevrouw G. Wendt-Höpfner.

"Ik kan u misschien nog wel aan wat gegevens helpen" bood zij vriendelijk aan "ik zal ze u zenden"!

Toen ik het keurig gekopieerde artikel ontving bleek 't afkomstig van de heer A.G. Soeting,oud predikant van

de Ned. Hervormde Kerk te Monnickendam, die het gepubliceerd had in een landelijke uitgave over de Lutherse Gemeenten "*Hoe het Lutherde in Nederland*" en hierin de geschiedenis van de Monnickendamse gemeente had beschreven.

Hoewel ik wel wat aanvullingen had, bleek 't artikel zo'n uitvoerige informatie te bevatten, dat ik in overleg met 't bestuur van Oud Monnickendam de heer Soeting heb benaderd om te vragen dit artikel in ons jaarverslag op te nemen.

Hij ging direct akkoord, maar stelde als voorwaarde, dat ik dan de namen van de twee dames, die hem bij de samenstelling van 't artikel hadden geholpen met gegevens uit 't Amsterdamse Gemeentearchief moest vermelden. Deze bijdrage van de heer Soeting hebben wij dus na deze toelichting in dit jaarverslag opgenomen.

Toch wil ik in een kleine aanvulling geven op de begingeshiedenis van deze gemeente, waarover meer in het Monnickendamse archief te vinden is dan in 't Amsterdamse en de heer Soeting gaf mij toestemming deze aan de inleiding toe te voegen, omdat ze er eigenlijk niet aan mag ontbreken.

Het zijn wat gebeurtenissen in verband met de stichting van de gemeente en door de stedelijke overheden verboden bijeenkomsten.

Wij schrijven 1 juli 1634.

Burgemeesters en vroedschappen hebben gemerkt of gehoord dat er vergaderd wordt in een particuliere woning en dat er de "*Lutherse leere*" gepredikt wordt. Zij laten de bode aanzeggen, dat dit verboden is met een waarschuwing aan Conrardus de Backer en Jasper de Smit dit niet meer in hun woningen te gedogen en anders maatregelen zullen nemen.

Op 3 augustus 1634 wordt echter door de raad besloten om Coert Hendriksz. Backer, die in de Eerste Molensteeg woont naast 't noordelijk van de steeg gelegen hoekhuis op het Noordeinde, direct te laten ontbieden en hem te ondervragen over de predikatie van zekere Lutherse predikant, die enige dagen geleden in zijn huis werd gehouden. De bode, die erheen gestuurd wordt, rapporteert bij terugkomst, dat Coert bekend dat de laatste predikatie zondag j.l. in zijn huis, waar "*de Verloren Zoon*" uithangt, is gehouden, maar dat hij niet boven mocht komen. Waarop de burgemeesters zich voornemen de genoemde Coert te zullen aanzeggen en behoorlijk zullen waarschuwen, dat hij zulk 'n predicatie niet meer in zijn woning zal laten gebeuren, op straffe dat de heren dan maatregelen zullen menen om de rust in de stad te handhaven.

Op 9 augustus 1634 wordt in de raad besloten, dat men de vergadering van de Lutherse zal weren met het opleggen van een boete of verbeuren van een geldsom door schout en schepenen vast te stellen en die boeten voor de tweede en derde maal flink te verhogen.

Op 19 augustus hebben de burgemeesters toch iets gevonden om Coert Backer te pakken en sturen de bode met de gerechtsdienaren naar zijn huis om betaling te eisen van zijn achterstallig verpondingsgeld (soort onroerendgoedbelasting.) en bij weigering de dienaren in zijn huis te laten blijven totdat het te vorderen bedrag plus acht scholingen aan salaris voor de sommatie en 't loon van de dienaren betaald zal zijn.

De verschuldigde verponding zal wel betaald zijn, misschien door geloofsgenoten, want hij blijft in zijn huis "*de Verloren Soon*" wonen.

De helft van de bevolking had belasting schulden in die tijd, want men was met de inning vrij soepel. Gedroeg je je echter niet naar de voorschriften en besluiten van de machthebbers in de stad dan lieten ze dat wel degelijk merken en konden haast tot tirannieke hoogte hun gang gaan.

Nog eenmaal wordt de naam Coert de Backer in de resolutieboeken genoemd en dat gebeurde 6 jaren later op 10 april 1640.

De burgemeesters ontbieden de weduwe van Coert de Backer, want ze hebben gehoord, dat zij te haren huize de Lutherse voorlichting gedooft. Als ze daar niet mee ophoudt zullen ze haar verbieden om in de stad met brood te venten. Ik denk dat ze dat niet geriskeerd heeft.

De schoolmeester van de Lutherse.

Op 26 maart 1638 wordt de schoolmeester van de Lutherse bij de burgemeesters ontboden, omdat gezegd wordt dat hij zich bezig houdt met onderwijs te geven in de Lutherse leer.

Daarom krijgt hij de uitdrukkelijke waarschuwing zich voortaan daarvoor te wachten, want bij de eerstvolgende keer dat hij daarop wordt betrapt zal hem 't verblijf in de stad worden ontzegd.

Een jaar later op 3 april 1639, wordt nagekeken wat voor maatregelen er eerder zijn genomen tegen de jongeman, die hier de Lutherse leer op de been trachtte te helpen en die zich bezig hield daarin onderwijs te geven, om tegen deze man op te treden. Een week later vragen de burgermeesters hem of hij moeite doet om geplaatst te worden als predikant en daarvoor bijeenkomsten belegt.

Het antwoord weten we niet, maar men vraagt de leden van de vroedschap te rapporteren wat van hem bekend is.

Zijn naam wordt steeds (met opzet?) achterwege gelaten.

Op 29 april 1639 wordt de Lutherse schoolmeester de waarschuwing, die hij vorig jaar kreeg, nog eens voorgehouden ('t is dus nog steeds dezelfde schoolmeester) waarin hem werd aangezegd, dat hij niet zou moeten proberen een vergadering van de Lutherse alhier bij te wonen, noch enige goede ingezetenen daartoe te willen overhalen. Ze willen hem nog eens waarschuwen, want als hij nalaat zich naar hun besluiten te schikken zal men hem met een briefje het verblijf in de stad ontzeggen.

Persoonlijk denk ik dat de "opstandige" schoolmeester de door de heer Soeting genoemde Pieter van Engelen is geweest, want na 1640, 't jaar waarin hij beroepen wordt naar Alkmaar, horen we niets meer van hem.

De lakenwevers uit Edam.

Op 19 november 1639 komt in de vergadering van burgemeesters en vroedschappen een verzoek binnen van Jeuriaen Pietersz., Johannes Wilck (ook Willick) en Jeuriaen Jansz., draponiers ofte wollenlakenmakers tot Edam, die te kennen geven, dat zij genegen zijn haar woonplaats in Edam op te breken en in Monnickendam te komen wonen om hun handwerk (werkplaats) hier op te richten.

Zij verzoeken de heren burgemeesters voor hun opbreking elk een som van 150 guldens contant te ontvangen, dus totaal 450 gulden en doen gelijk 'n voorstel om elk 4 weeskinderen, boven de 10 jaren oud zijnde, gedurende de tijd van 3 jaren door dit handwerk te gebruiken en naar vermogen in dit vak op te leiden.

Op 26 november d.o.v. wordt hun voorstel aangenomen.

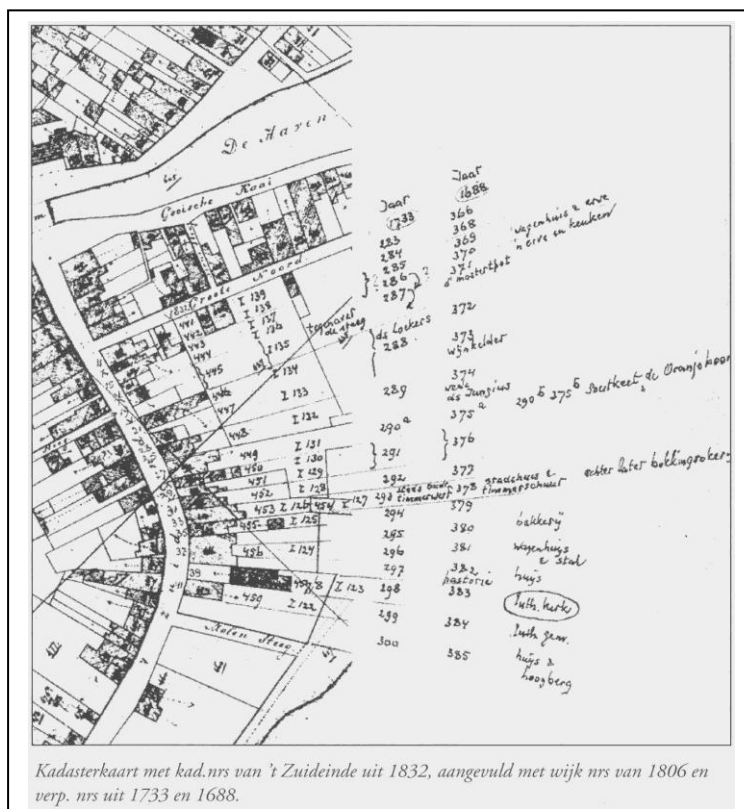
Maar 't stadsbestuur haalt met Johannis Wilck wel 't paard van Troje binnen.

Wanneer werd 't perceel gekocht, waarop nu de Lutherse kerk staat.

De laatste vier huizen net voor de Zuideinder Molensteeg op het Zuideinde speelden 'n voorname rol in de geschiedenis van de Lutherse kerk.

Wie woonden daar in 1639

Op verp. nr		nu huisnr
382	Hendrick Joosten	nr 37
383	de jonge Hans Conrades Wollewever (Luth.Kerk)	39
384	Jan Jacobsz. Aems (alias Coppert)	41
385	Jan Michelsz.	43

Kadasterkaart met kad.nrs van 't Zuideinde uit 1832, aangevuld met wijk nrs van 1806 en verp. nrs uit 1733 en 1688.

Op 9 juni 1640 verkoopt Jan Jacobsz Aems, oud schepen zijn huis in 't Zuideinde aan Jan Frericksz Kistemaecker, belendende percelen t. n/w Jan Dircksz. Korf (verp. nr 383) en t. z/o Jan Michelsz. (nr 385).

Daarmee weten we dat het huis waar Hans Conrades Wollewever woonde (waarschijnlijk de zoon van Coert de Backer) eigendom was of was geworden van Jan Dircksz. Korf.

Jan Dircksz. Korf (verp. nr 383) verkoopt namelijk zijn huis op 26 mei 1642 aan Johannes Willick de drapenier (in 1639 uit Edam gekomen) die 't uit de naam en vanwege de Lutherse gemeente koopt. Hij betaald f 300,- contant en blijft f 350,- schuldig, terwijl als belendende percelen worden genoemd Hendrik Joosten t n/w (nr 382) en Jan Frericksz. Kistemaker t. z/o (nr 384). Met deze twee transacties kunnen we het perceel dat de Luth. gemeente in 1642 (voor hun te bouwen kerk) kocht

geheel thuisbrengen.

Volgens het stadsbestuur bleek de Lutherse gemeente niet te bestaan.

Nog geen week later, op 31 mei 1642, werd deze acte, aangeboden aan schepenen om te zegelen en te administreren, geweigerd omdat dit transport had plaatsgevonden ten behoeve van de Lutherse gemeente. Aan schepenen was 't namelijk verboden 'n dergelijke acte te zegelen, omdat ze "zogenaamd" geen Lutherse gemeente in de stad kenden. (Weer 't zelfde machtsvertoon, want zij maakten de dienst uit in de stad, in de kerkenraad en daarmee in het gehele maatschappelijke leven.)

De secretarissen werden gelast zodanige akten niet meer te schrijven. De kopersnaam "*Lutherse gemeente*" werd geschrapt (de acte bestaat nog) en als eigenaar werd Johannes Willick, de drapenier, ingedragen. (De Edammer, die men met zoveel plezier had binnengehaald voor de vestiging van een lakenindustrie, bleek een actieve Lutheraan te zijn.)

Op de eerste bladzijde van het Lutherse doopboek van Monnickendam staat zijn naam op de 1 september 1641 op de 2e plaats:

gedoopt: ein knäplijn (in nederlands "*knechtje*") genaamd Johannes
de vader: Hans Willick
de moeder: Aeltje

De f 300.-, die de weduwe legateerde "*voor getimmer aan onze kerk* (in november 1641)", die de heer Soeting noemt, werd dus niet gebruikt voor de schuilkerk, maar voor aankoop van 't huis dat ervoor stond en later werd afgebroken.

Op 17 september 1641 wordt voor 't eerst de term gebruikt, namelijk de "*Stouticheijt van de Luijterschen*".

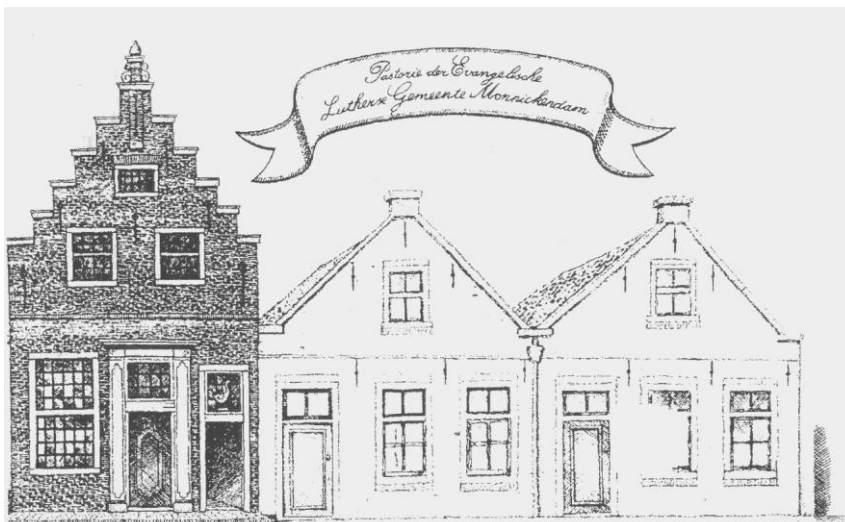
Omdat ze zich niet ontzien hebben enige van onze kerk tot zich te trekken en publieke vergaderingen te houden is besloten enige van hun voornaamste hoofden te ontbieden.

Ze beloofden zich in alle billijkheid te gedragen!

Het huis naast de Lutherse kerk verpnr 382 en huisnr 37 is lange tijd pastorie geweest, maar later afgebroken. Ferdinand J. Domela Nieuwenhuis, de Lutherse predikant te Monnickendam van 1834-1837 woonde niet in de Lutherse pastorie in de Kerkstraat nr 32 (die werd pas in 1855 aangekocht) maar in het huis Kerkstraat 12, het bekende "*Hordijkhuis*", waar ook de Lutherse predikant Casper Viehoff van 1837-1842 woonde (zie jaarversl. Oud. M'dam 1995 pag. 103)

Een Evangelisch Luthers weeshuis werd ingericht op 29 september 1849 door aankoop van het huis en erve op 't Zuideinde nr 33 (kad. nr A453) grootte 2 are 40 ca voor f 675,-.

Ik eindig met de legende, dat Johannes Hus (1369-1415), toen hij om zijn geloof de brandstapel beklom, gezegd moet hebben ("*Hus*" betekent gans) "Gij zult nu een gans braden, maar over een eeuw zingt een zwaan en die zult ge niet kunnen weerstaan". Hij zou een krachtige figuur als Luther (1483-1546) bedoeld kunnen hebben. Vandaar dat de zwaan een soort kenmerk voor de Lutheranen geworden is.

L. Appel.